

topic, identifies the list of Ukrainian volunteer formations stationed at the time in Sector "M", and the nature of their participation in military operations. The research methodology involves the application of the principles of historicism, the usage of studying whole historical sources and being objective. Descriptive method, methods of classification and systematization as well as methods of analysis and synthesis have been used. The scientific novelty is caused by unexplored topics within academic science. It's the first scientific review of hostilities on the Azov coast in the first days of autumn 2014. The prospects of further research is that by studying the course of hostilities in this strategically important section of the front, it is possible to analyze in more detail the military-political events of the period under study as a whole. The conclusions of the study are to determine the key role of Ukrainian volunteer formations (primarily the Azov Battalion and the Cossack unit in the border detachment (T.Shevchenko's Kyiv cossack regiment), as well as volunteer battalions "Shakhtarsk" and "Slobozhanshchina" and some crews of the Dnipro-1 battalion) in the defense of Mariupol on September 4-5, 2014. Given the strategic importance of the Azov section of the front, it is possible to state the significant contribution of volunteer formations to the military-political events of autumn 2014 in general.

Keywords: ukrainian voluntary movement, Azov battalion, T.Shevchenko's Kyiv cossack regiment.

УДК 930.1:355.257.7(438=161.2)“1922”

І. В. Срібняк
М. Г. Палієнко

**ТАБОРОВА «ЖИВА» ГАЗЕТА «ПРОМІНЬ»
ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖИТТЯ
І ПОВСЯКДЕННЯ ІНТЕРНОВАНИХ ВОЯКІВ АРМІЇ УНР
У СТИШЛКОВО, ПОЛЬЩА (перша половина 1922 р.)**

В статті проаналізовано джерельний потенціал матеріалів таборової «живої» газети «Промінь», яка з моменту свого заснування стала справжнім літописцем табору, бо опубліковані на її шпальтах матеріали містили значний обсяг інформації про життя та повсякдення інтернованих вояків-українців у Стишалкові. Здебільшого такі матеріали розміщувались у рубриці «Таборове життя», і їх вивчення дозволяє отримати цінний фактаж про особливості побуту таборян, їх основні заняття та дозвілля. Разом з тим в газеті публікувались критичні статті, які торкались багатьох гострих проблем перебування інтернованих частин Армії УНР у таборі Стишалково.

Протягом усього часу свого видання газета справляла потужний вплив на процес формування світогляду таборян, заохочуючи їх до участі у збірках коштів на різні значущі громадсько-соціальні потреби. Така позиція редколегії часопису забезпечила йому моральну підтримку з боку більшості інтернованого вояцтва, для якого вихід кожного числа газети ставав подією у невеселому таборовому житті. Попри всі труднощі таборової ізоляції, редколегія знаходила можливості для отримання новинної і суспільно значущої інформації та її уміщення на сторінках «Променя», послідовно обстоюючи при цьому національно-державницькі ідеали УНР.

Ключові слова: часопис «Промінь», інтерновані вояки-українці, табір Стшалково, Армія УНР, Польща.

DOI 10.34079/2226-2830-2021-11-30-7-69-81

Постановка проблеми у загальному вигляді. Після відступу Армії УНР з українських теренів протягом грудня 1920 р. її особовий склад був інтернований у таборах. Складні умови перебування в них обумовлювали скорочення чисельності Військ УНР, наслідком чого навесні-влітку 1921 р. частина таборів була ліквідована. Їх мешканців перемістили до Каліша, Щепіорна і Стшалково, де вони перебували на казарменому становищі. Попри всі складнощі переїзду в Стшалково була налагоджена культурно-освітня робота, видавались часописи, серед яких чільне місце посідала «жива» газета «Промінь». Завдяки її щотижневому виходу інтерновані мали можливість оперативно отримувати інформацію про події в таборі. *Актуальність статті* зумовлена необхідністю проведення об'єктивного дослідження різних сторін таборового повсякдення інтернованих вояків-українців зі складу Армії УНР у таборі Стшалково у першій половині у першій половині 1922 р. *Метою статті* є визначення ступеню впливу матеріалів часопису «Промінь» на процес формування національно-державницького світогляду українського вояцтва в умовах таборової ізоляції.

Історіографія та джерельна база дослідження. Перша хвиля зацікавлення обставинами перебування інтернованих вояків-українців у таборі Стшалково (Польща) припадає на 1990-ті рр., коли світ побачила ціла низка монографічних досліджень (Капус, 1997; Срібняк, 1997; Вішка, 2002). Так само вивчалась й історія таборової преси, завдяки чому було зібрано значний фактологічний матеріал про специфіку видання часопису «Промінь» (Сидоренко, 2000; Wiszka, 2001; Вішка, 2002; Голубнича-Шленчак, 2018). Нині є всі підстави стверджувати, що історія табору Стшалково продовжує інтенсивно розроблятися, завдяки чому до наукового обігу було уведено чималу кількість архівних документів (Срібняк, 2017; Срібняк, 2018a; Срібняк, 2018b; Срібняк, 2020a). Важливим є й те, що вже була опублікована стаття, яка містила аналіз джерелознавчого потенціалу згаданого видання для реконструкції основних напрямів діяльності таборового театру в Стшалково (Срібняк 2020b).

Значний масив зображальних джерел про табір Стшалково був наведений в ілюстрованому альбомі, що вийшов друком завдяки науково-пошуковій роботі його авторів-упорядників (Czerniak і Czerniak, 2013). Деякі прояви таборового повсякдення інтернованих вояків-українців з цього табору знайшли своє відображення у збірці документів «Армія за дротами» (Моренець, уклад. 2018). Найбільший корпус джерел з даної проблеми – власне повні комплекти часопису «Промінь» – зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України і Центральному державному історичному архіві (м. Львів).

Виклад основного матеріалу дослідження. «Непартійна демократична таборова жива газета» «Промінь» видавалась силами інтернованих вояків-українців спочатку в таборі Ланцут (Польща), і з самого початку здобувала собі прихильність переважної більшості таборян. Після їх передислокації до Стшалково часопис продовжив своє життя у старому форматі – коли редколегія підготовляла 2-3 примірники «Проміня» (роздруковуючи їх на машинці), після чого його матеріали щотижнево поширювалися у таборі шляхом їх виголошення перед загалом інтернованих зі сцени таборового театру. Завдяки цій практиці

часопис став невід'ємною частиною, на його чергові випуски таборяни чекали з нетерпінням – аби почути живе і гостре українське слово, яке таврувало різні негативні сторони таборового повсякдення.

При цьому перед його редакторами стояло безліч труднощів з підготовкою ледь не кожного випуску часопису, які були зумовлені як заборонаю окремих його матеріалів цензурою, так і небажанням окремих таборян ставати мішенню й гостросатиричних заміток. Водночас командування групи інтернованих військ розуміло корисність такого видання для підтримання морального духу вояцтва, бо «від самого початку свого заснування газета «Промінь» стала «на досить твердий ґрунт в ролі провідника в[...] життю козаків», а її редакція – попри «лихі обставини й тяжкі технічні умови» – забезпечила регулярний щотижневий її вихід. Коли взимку 1922 р. газета нарешті отримала окреме приміщення для редакції («без стола і лавок, з великими щілинами в стінах, в котрі залітав навіть сніг»). Виключно зусиллями співробітників газети вдалось спорудити пічку, законопатити щілини, завдяки чому редакційна робота виконувалась оперативніше (Дячук-Дяченко, 1922а).

На сторінках «Проміня» знаходило своє відображення таборове повсякдення українського вояцтва у всіх його проявах. Новорічні свята та їх скромне відзначення в таборових умовах спонукало редколегію звернути увагу на роботу мистецьких гуртів – оркестрів та українського хору під орудою Д.Котка. У замітці невідомого дописувача було відзначено, що «в грі струнної таборової оркестри помічається надзвичайний прогрес», який став можливим завдяки зусиллям його диригента полковника С. Захарчука. За оцінкою рецензента – «технічна виробка цілого оркестра стала непорівнююче кращою», при чому «музика бравурного характеру робить більш вражіння на слухачів і захоплює їх ніж концертна». Насамкінець у замітці містилось побажання керівникові оркестру «повного успіху в взятому напрямку й артистичної виробки музичних номерів при виконанні їх» (Рецензія на струнну оркестру, 1922).

Так само були відзначені й зусилля диригента Прасолі, завдяки яким «уперта праця» музикантів духового оркестру дала свої взнаки, і попри те, що їм доводиться грати на старих погнутих інструментах, на думку газети, можна було сподіватись, що його виступи скоро задовольнятимуть всіх слухачів (Духова оркестра, 1922). Натомість на адресу таборового хору пролунала критика – рецензент відзначив сильні та слабкі сторони виступів хористів, які на загал «проходять і гарно, але ж прогресивности не помічається. Хор залишився на точці замерзання» (Хор, 1922).

Вже за кілька днів святкові для таборян дні скінчились через появу на станах бараків польського обіжника з пропозицією всім бажаючим записуватись до повороту в радянську Росію (в рамках оголошеної Москвою амністії). У відповідь газета закликала на своїх шпальтах не піддаватись на улесливі обіцянки більшовиків, бо повернення додому в такий спосіб – це очевидна погибель для всіх, хто скористається проголошеною амністією (Мельник, 1922). (Забігаючи наперед слід відзначити, що у цьому газета не помилилась, бо за кілька років практично всі репатріанти були знищені у жорнах сталінських репресій – *авт.*).

До числа найбільших таборових «викликів» (крім вже згадуваної репатріації) «Промінь» відносив й занепад видавничої справи у таборі. За його зізнанням – «в останні часи дуже кепсько стоїть справа з таборовою пресою. Вона помалу підупадає». На це впливала холодна погода, а крім того мала місце «дезерція від духовної праці задротянської інтелігенції, її безінтересовність, індиферентність і деморалізація». З цієї нагоди газета закликала всіх таборян до співпраці та взаємодопомоги (Промінь, 1922а).

У центрі уваги часопису завжди залишались проблема зміцнення морального духу інтернованого вояцтва та необхідність усвідомлення командирами частин Армії УНР своєї відповідальності перед підлеглими старшинами та козацтвом. Саме про це йшлося в статті К. Живчука, але його матеріал був заборонений цензурою до прочитання перед таборовим загалом. Попри таку заборону ця стаття була все ж таки озвучена, за що редактори газети були пізніше покарані у дисциплінарному відношенні начальником групи інтернованих в Стшалково генералом А.Пузіцьким.

У згадуваній статті піднімались такі гострі теми: використання старшинами перекладених з російської мови статутів ще часів царської армії, надужиття декого з вартових табору, які вдавались до провокаційного муштрування на плацу козаків або й старшин Армії УНР «у виховних цілях» і за згодою українського командування. Автор відзначив й незнання «військової педагогіки» командирами частин, які не «не вміють підійти не тільки до козака, а навіть до свого меншого колеги», що вимагало «перемінити тактику поводження з людьми». Важливим було «не обдурювати людей обіцянками, котрі замічаються назавше нездійсненими, пам'ятаючи, що коли начальник скаже раз неправду, то на завше посіє недовіря до себе». Це є небезпечним тому, що підлегли «вміють ловко підмічати хиби старших і зло сміятися над ними» (Живчук, 1922).

У наступному номері редакція звернулася до читачів з повідомленням, яким сповіщала, що у зв'язку з «частими переслідуваннями від таборової влади видання газети в останні часи велось не в нормальних умовах». Редакція звертала увагу читачів, що прочитання матеріалу «Старшина Української армії...» – всупереч забороні цензури потягнуло за собою накладання дисциплінарних покарань редакторі та співробітникам газети, що безумовно належало до компетенції командування групи інтернованих (генерал-хорунжий А.Пузіцький). Проте «віддання всіх співробітників [газети] під переслідування Польської влади і обвинувачення [їх] в праці противній Польській Державности» змусило редакцію газети та ініціативний гурток припинити «свою посильну працю на користь суспільства, чекаючи тих ліпших часів, коли прийде вільна думка і коли «Промінь» дійсно стане променем сонця в наболілих душах таборового суспільства» (Від редакції, 1922а). Безсторонньо оцінюючи логіку дій А.Пузіцького при визначенні покарань співробітникам редакції газети «Промінь» слід відзначити, що дії останнього були цілком неадекватними, і зрештою – дозволяють висловити сумнів у його компетенції, і взагалі – відповідності займаним посадам (начальника дивізії та начальника групи інтернованих Військ УНР).

Але навіть у цій ситуації редакція газети продовжувала відстоювати своє право на висловлення власної думки. Як зазначав її редактор С. Левченко, «Промінь» обрав собі свою стежу – «це шлях виховування суспільства в суто національному дусі, лікування його з підмогою сатири тих клятих «громадських хиб», що так пишко розквітли, що п'явками присосалися до його інтернованого немоцного тіла. А лікувати лише можна тоді коли існуватиме вільна думка! Коли можна критикувати. Коли можна злою сатирою язвити хоре тіло, нездоровий організм. Коли можна виставити його на загальне висміювання і таким чином лікувати... Преса – це лікар. Живе слово – це засібвилічити хворобу... Инакше її невилічиш, як тільки сатирою, висміюванням, кпином (жартом – авт.)».

Принагідно він також нагадував, що «сама влада признала існування його [«Променя»], зрозуміла тоді в Ланцуті його потребу, санкціонувала і ті завдання живої газети – лікування таборового суспільства, виховування його в дусі патріотизму, в дусі громадської чесности». С.Левченко наполягав, що за жодних обставин «вільна думка повинна існувати – без неї задихнеться «Промінь», не виконає своїх завдань і задихнеться,

а велична ідея служіння своєму народові сіянням розумного, доброго, вічного, обернеться в пустий красочний лише звук» (Левченко, 1922). Прикметне, що й це його звернення також було заборонено таборовою цензурою, відтак таборяни вже не мали можливості його почути.

Такі дії штабу групи інтернованих Військ УНР у Стшалково призвели до тимчасового припинення виходу газети – випустити її просто не було кому, бо практично всі члени редколегії отримали дисциплінарні покарання різної суворості. Наступний номер газети (він був присвячений Т.Шевченкові) вийшов лише за три тижні – 10 березня 1922 р. Він побачив світ стараннями редколегії (сотники С.Левченко і К.Живчук, поручник І.Мельник, М.Дячук-Дяченко) (Зміст, 1922).

У наступному числі газета повідомляла про діяльність Святкового комітету з вшанування пам'яті Т.Шевченка у таборі. Так, зокрема, 10 березня в аудиторії УНУ був влаштований концерт, який був відкладений на годину через брак лавок для глядачів. Як з'ясувалось, всі лавки були зайняті гравцями в лото, які відмовились їх звільняти. Зрештою, концерт довелось розпочати без достатньої кількості місць для сидіння. Його програму відкрив хор Д.Котка, який виконав національний гімн. Д.Нестеренко виголосив промову про Кобзаря, після чого хором були проспівані кілька пісень, які змінювались декламаціями віршів Т.Шевченка. У таборовому театрі була поставлена вистава «Назар Стодоля» (режисер – О.Кречет) (Таборове життя, 1922).

Газета не втомлювалась відзначати заслуги хору Д.Котка, який «з кожним днем[...] робить все більші й більші успіхи», здобуваючи прихильність польського громадянства під час своїх гастрольних виступів. І хоча у середині березня 1922 р. дебют хористів у Познані пройшов за дуже малої присутності слухачів, проте вже наступного разу завдяки своїй майстерності хор зумів привернути симпатії її мешканців. Другий приїзд хору до Познані розпочався з аншлагу в залі театру, те саме мало місце й в наступні дні (Таборовий хор, 1922).

Редколегія газети повсякчасно переймалась засиллям російської мови у таборовому повсякденні інтернованих. Повідомляючи про діяльність спортивного гуртка, заснованого заходами Стшалківської філії YMCA (взимку його члени провадили свої вправи в приміщенні театру), часопис звертав увагу своїх читачів на те, що «кожний раз приходиться чути від доглядача борні (судді поєдинків борців – *авт.*)» вироки наслідків борні самою поганою російською мовою, навіть не мовою, а якимсь Одеським жаргоном», яким послуговувався підполковник В.Кустовський. Але найгіршим було те, що «це навмисне чи не навмисне перекручування фраз так і проходило не тільки безкарним, але навіть непоміченим, як видно з байдужности публіки» (Д-ко, 1922).

З цієї нагоди газета звертала увагу на те, що багато хто з інтернованих нехтував українською мовою, «перекручуючи слова так, що зрозуміти їх годі». За спостереженнями редакції «Променя» такі випадки були непоодинокими навіть під час укладання офіційних наказів, де досить часто траплялись «перекручені російські слова і понівечені Українські», які «так кидаються у вічі, що аж соромно робиться за «образованність» тих, хто їх складала». Їх укладачам належало би, як зазначав автор допису, придбати наявні в таборівій книгарні підручники української мови, бо вже час зрозуміти, що «українська мова є мовою сорока мільйонного (сорокамільйонного – *авт.*) народу й нехтування її й неухважене ставлення до неї – великий злочин, як проти держави, так і проти свого сумління, бо кожний чоловік, називаючи себе Українцем і не знаючи своєї мови, тратить до себе всяку повагу й

розглядається як злочинний шкурник, що для своїх цілей прибрав собі цю[...] назву» (Д-ко, 1922).

На початку квітня 1922 р. редколегія газети виступила з ініціативою проведення збірки коштів до фонду спорудження пам'ятника 359 розстріляним у м. Базар воякам Армії УНР. Безпосередня організація цієї акції була покладена на комітет, спеціально створений для цього у складі генерала О.Пилькевича, полковників Білецького і В.Третяка, сотника Макаревича, хорунжих Нестеренка і Гноєвого. Проведення збірки коштів стало можливим завдяки наданій допомозі від таборової філії УМСА (голова – Сергієвський), начальника культурно-освітнього відділу табору, артистів драматичного товариства «Об'єднання», таборового оркестру (ЦДАВО України, ф.3524/1/8/450).

17 квітня ц.р. у таборі відбулось кілька акцій, які заохочували вояцтво до внесення коштів до згаданого фонду. Так, зокрема, у таборі відбулась театральна вистава, чистий прибуток від продажу квитків на яку склав 45220 м.п., також у таборовій церкві та на території табору відбулись карнавочні збори (це принесло 44571 м.п.), порівняно невеликі суми були отримані через підписний лист та від продажу програмок, книжок та виготовлених членами Студентської громади 180 пуделок. Загалом було зібрано 102371 м.п., крім того – дехто з інтернованих пожертвував невеличкі суми в царських рублях, срібних копійках та австрійських кронах (ЦДАВО України, ф.3524/1/8/450-451). Після покриття видатків на проведення вистави (3530 м.п.) та деяких уточнень у зібраних сумах комітет повідомив, що збірка коштів дала загалом 95766 м.п. (ЦДАВО України, ф.3524/1/8/551). Члени комітету ухвалили рішення, що пам'ятник має бути збудований після повернення Армії УНР на українські терени – у містечку Базар.

Але попри цю та інші високопатріотичні акції командування групи інтернованих у середині квітня 1922 р. знайшло можливим виселити редакцію аби розмістити там когось зі своїх «відповідальних» штабних працівників. Прикметне, що всі звернення газети щодо виділення нового приміщення були командуванням групи проігноровані, так само абстрагувався від цієї справи й таборовий культурно-освітній відділ, який при цьому ще й вимагав аби редакція неодмінно забезпечувала своєчасний випуск газети.

Редакція робила висновок, що газеті «свідомо хтось перешкоджає працювати, що наша газета комусь сидить більмом на оці», і коли інші періодичні видання мали свої власні сталі приміщення, «Промінь» «як якийсь безбатченко тиняється по чужим баракам, не маючи за весь час свого існування притулку». До усіх негараздів додалось й те, що через персональний конфлікт керівника групи «Об'єднання» з одним із співробітників редакції – актори цього драмгуртка відмовились від читання газети перед таборовим загалом. В силу цього редакція в чергове заявила про припинення видання газети (Дячук-Дяченко, 1922а).

В цій майже безвихідній для газети ситуації продовжував дивувати своїми невмотивованими, і навіть алогічними наказами генерал А.Пузицький, який (як начальник 5-ої Херсонської дивізії) заборонив сотникові К.Живчуку «брати яку небудь участь» у виданні «Променя», після чого функції її редактора були покладені на поручника І.Мельника (Від редакції, 1922б). Останній зумів підготувати вихід кількох її номерів, продовжуючи інформувати інтернованих про хроніку таборового життя.

У черговому номері була розміщена інформація про організацію 22 квітня 1922 р. заходами Студентської громади табору в театрі УМСА вистави-концерту «на користь дітей і студентів». Цього разу до виконання декламацій та сольних співів були залучені «визначні артистичні сили табору» – Момот, Боднар, Кречет, Воскресенський, Овчаренко, Є.Маланюк. Також стараннями дитячої групи (під режисурою Костів) були поставлені дві

одноактівки «Без старших» і «Слідами Тараса». Автор замітки відзначив «надзвичайно вмилу й енергійну руку режисера цієї трупи», зусиллями якої власне й стало можливим те, що «діти[...] грали з охотою», і були за свою гру нагороджені гучними оплесками глядачів (Промінь, 1922b).

26 квітня заходами Студентської громади в залі УНУ відбулась ще одна концерт-вечірка, яка складалась з чотирьох відділів (виступи хору Д.Котка – у першому; одноактівка у виконанні трупи «Запорожець» «Куди вітер віє» Васильченка – у другому; інструментальна музика у виконанні оркестру під проводом полковника Захарчука – у третьому; і на завершення були влаштовані танці (Промінь, 1922b).

У травні 1922 р. редакція «Променя» відзначила річний ювілей виходу часопису, маючи всі підстави заявити, що «вже цілий рік стоїть наша часопись на стражі народних інтересів, освітлює всі справи з суто національного боку та дає розраду й потіху для тих, хто її потребують. Важка і нелегка то була праця, але[...] та численна аудиторія, яка приходила послухати читання часописі, була найкращим доказом того, що така часопись є конче потрібна». Газета тримала під своєю увагою все, що стосувалось «національних справ» та запевняла, що вона завжди стоятиме «на сторожі наших національних інтересів» і ніколи від цього не відступить. «Промінь» послідовно боровся «зі всякими ворожими затіями й провокацією», протидіючи своїми матеріалами «роботі шкідливих агентів». Протягом цілого року газета «виховувала гарне й чесне вояцтво, гідне нашої нації вояцтво», знаходячи можливість продовжувати свою роботу вкрай несприятливих умовах (Передова, 1922a).

Це було дуже непростим завданням, бо в середовищі таборян завжди немало таких, хто «не тільки беруть в оборону висміювання наших національних почувань та святощів, а навіть самі безсоромно, бравіруючи цим, топчуть ці святощі, глузуючи з нашого патріотизму і свідомо стаючи на перешкоді в праці по вихованню національної свідомости інтернаціонального вояцтва». Ці люди, які були «виховані в рабському осередку, що дитинячих років чули навколо себе рідну українську мову з уст своїх батьків, вони в школі[...] де керували нею ті, що брали спеціальні додатки за «обрусеніє края», дізнались, що наша мова мужицька, що інтелігентові слід говорити тільки «панською», [...] вони навіть соромились, коли нею говорили їх батьки і цей сором досі ще горить на їх обличчях» (Дячук-Дяченко, 1922b).

Але й таких умовах українська ідея продовжувала жити, бо серед українців завжди знаходились палкі та безкомпромісні її оборонці та продовжувачі. До їх числа газета віднесла й голову директорії і головного отамана Військ УНР С.Петлюру, якому 22 травня 1922 р. виповнилось 43 роки. На думку редколегії газети – його «безмежна любов до нещасної кровю залитої батьківщини, цілковита відданість себе на користь загальної справи для визволення свого покривдженого поневоленого народу зробила його в устах народу національним героєм», на якого «всі чекають, як чарівного визволителя з тяжкого ярма, в якому через лиху нашу долю опинився український народ». Патріотизм С.Петлюри та його відданість національним інтересам, розуміння ним споконвічних прагнень українців сприяли тому, що «буйна фантазія народу[...] витворила його легендарним героєм, поставивши поруч історичного Італійського національного героя Джузеппе Гарібальді» (Промінь, 1922c).

Завершувалась редакційна стаття заклик до усього вояцтва «брати його [С.Петлюри] життя як зразок любови до батьківщини», завжди пам'ятати, що «життя Симона Петлюри – це історія нашого життя...». На глибоке переконання членів редколегії «Променя» – цей приклад головного отамана, його цілковита відданість Україні передались

українському вояцтву, яке має всі підстави сміливо «вірити і сподіватись, що прагнення до самостійної незалежної України, до утворення своєї власної держави здійсниться» (Промінь, 1922с).

У травні 1922 р. газета поінформувала таборян про організаційну діяльність таборової студентської громади, яка задекларувала свою готовність прийняти до свого складу осіб з незакінченою середньою освітою (за умови успішного складання ними іспитів за відповідний клас при гімназійних курсах «Єдиної Школи» в таборі. Педагогічна рада згадуваних курсів вирішила допустити їх до іспитів разом з усіма учнями у середині липня. Оповідала газета й про сумне – розмістивши на своїх шпальтах вістку про смерть сотника В.Масловця-Далекого (Некрольог, 1922) (якого було увільнено від інтернування з огляду на стан здоров'я).

З приходом літа значна кількість інтернованих висловлювала бажання виїхати «на роботи, щоби таким чином заробити та можна було би одягнутися принаймні та трохи віджити й прийти до сил» (Передова, 1922b). Зрештою, така можливість була їм надана, внаслідок чого табір був істотно знелюднів. У серпні 1922 р. було ухвалено рішення про ліквідацію самого табору, після чого розквартированих тут вояків перевезли до Каліша і Щипіорна. Цілком закономірно, що ця подія призвела до припинення видання «живої» газети «Промінь», що сталось і внаслідок моральної втоми ініціаторів її створення та співробітників.

Висновок. Таборова газета «Промінь» стала справжнім літописцем табору, бо опубліковані на її шпальтах матеріали містили значний обсяг інформації про життя та повсякдення інтернованих вояків-українців у Стшалкові. Здебільшого такі матеріали розміщувались у рубриці «Таборове життя», і їх вивчення дозволяє отримати цінний фактаж про особливості побуту таборян, їх основні заняття та дозвілля. Разом з тим в газеті публікувались критичні статті, які торкались багатьох гострих проблем, у т.ч. про небажання частини старшин Армії УНР послуговуватись українською мовою на службі та у повсякденному спілкуванні, службових та позаслужбових стосунків старшин та козаків, недостойної поведінки окремих службовців таборової комендатури.

Протягом усього часу свого видання газета справляла потужний вплив на процес формування світогляду таборян, заохочуючи їх до участі у збірках коштів на різні значущі громадсько-соціальні потреби. Така позиція редколегії часопису забезпечила йому моральну підтримку з боку більшості інтернованого вояцтва, для якого вихід кожного числа газети ставав подією у невеселому таборовому житті. Попри всі труднощі таборової ізоляції, редколегія знаходила можливості для отримання новинної і суспільно значущої інформації та її публікації на сторінках «Променя». Публікуючи матеріали про святість та непереможність українських визвольних змагань, газета весь час стояла на захисті національно-державницьких ідеалів УНР.

Бібліографічний список

- Від редакції, 1922а. *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 19 лютого, 32 (посторінкова пагінація відсутня).
- Від редакції, 1922б. *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 30 квітня, 40 (посторінкова пагінація відсутня).
- Вішка, О., 2002. *Преса української еміграції у Польщі 1920-1939: історико-бібліографічне дослідження*. Львів: Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України.

- Голубнича-Шленчак, Ю., 2018. «В єднанні наша сила і усвідомлення перемоги...»: особливості та умови видання часопису «Промінь» у таборах Ланцут-Стшалково (1921-1922 рр.). *Драгоманівські історичні студії*, 4(8), с.181-187.
- Д-ко, М., 1922. Деяко про мову *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 9 квітня, 37 (посторінкова пагінація відсутня).
- Духова оркестра, 1922. *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 6 січня, 29 (посторінкова пагінація відсутня).
- Дячук-Дяченко, М., 1922а. Таборове життя *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 23 квітня, 39 (посторінкова пагінація відсутня).
- Дячук-Дяченко, М., 1922б. Хто ми? *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 14 травня, 42 (посторінкова пагінація відсутня).
- Живчук, К., 1922. Старшина Української армії його права й престиж *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 5 лютого, 31 (посторінкова пагінація відсутня).
- Зміст, 1922. *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 10 березня, 33 (посторінкова пагінація відсутня).
- Левченко, С., 1922. 19 лютого 1922 року *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 19 лютого, 32 (посторінкова пагінація відсутня).
- Мельник, І., 1922. З таборового життя *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 15 січня, 30 (посторінкова пагінація відсутня).
- Моренець, В., уклад. 2018. *Армія за дротами*. Кам'янець-Подільський.
- Некрольог, 1922 *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 28 травня, 44 (посторінкова пагінація відсутня).
- Передова, 1922а *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 14 травня, 42 (посторінкова пагінація відсутня).
- Передова, 1922б *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 16 липня, б.н. (посторінкова пагінація відсутня).
- Промінь*, 1922а. Стрілково (Стшалково), 5 лютого, 31 (посторінкова пагінація відсутня).
- Промінь*, 1922б. Стрілково (Стшалково), 30 квітня, 40 (посторінкова пагінація відсутня).
- Промінь*, 1922с. Стрілково (Стшалково), 23 травня, 43 (посторінкова пагінація відсутня).
- Рецензія на струнну оркестру, 1922. *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 6 січня, 29 (посторінкова пагінація відсутня).
- Сидоренко, Н., 2000. *Національно-духовне самоствердження, у 3-х ч.* Київ, Ч.2: Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919-1924), с.92-97.
- Срібняк, І., 1997. *Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921-1924 рр.)*. Київ-Філядельфія: Видавництво імені Олени Теліги.
- Срібняк, І., 2017. Інтерновані вояки Армії УНР у таборі Стшалково, Польща (друга половина 1921 – початок 1922 рр.): моральний стан та умови перебування. *Проблеми всесвітньої історії*, 2(4), с.182-195. <https://doi.org/10.46869/2707-6776-2017-4-13>
- Срібняк, І., 2018а. Національно-патріотична та спортивно-оздоровча мобілізація вояцтва у таборі інтернованих Військ УНР Стшалково (Польща) у 1921-1922 рр.: форми і методи. *Ідеологія і політика*, 2(10), с.131-146.
- Срібняк, І., 2018б. «Несемо ми хрест... в терновім вінку колючих дротів...» (інтерновані вояки-українці в таборі Стшалково, Польща у 1922-1923 рр.) *Київські історичні студії*, 1, с.33-43. <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2018.1.3343>

- Срібняк, І., 2020а. Військово-фахова та загальна освіта інтернованого вояцтва Армії УНР в таборі Стшалково, Польща (серпень 1921 – 1922 рр.): особливості проведення. *Європейські історичні студії*, 16, с.155-169. <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16.12>
- Срібняк, І., 2020б. Український аматорський театр у таборі інтернованих Військ УНР Стшалково, Польща, очима театральних критиків, серпень 1921 – липень 1922 рр. (за матеріалами часопису «Промінь»). *Синопсис: текст, контекст, медіа*, 26(2), с.48-60. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2020.2.5>
- Таборове життя, 1922. *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 12 березня, 34 (посторінкова пагінація відсутня).
- Таборовий хор, 1922. *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 19 березня, 35 (посторінкова пагінація відсутня).
- Хор, 1922. *Промінь*. Стрілково (Стшалково), 6 січня, 29 (посторінкова пагінація відсутня).
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф.3524/1/8/450, 450-451, 551 (Таборовий журнал «Промінь» за 1922 р., № 28-45)
- Czerniak, B. i Czerniak, R.M., 2013. *Obóz jeńców wojennych i internowanych pod Strzałkowem 1914-1918, 1919-1924*. Strzałkowo.
- Karpus, Z., 1997. *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918-1924*. Toruń.
- Wisza, E., 2001. *Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920-1939*. Toruń.

References

- Central'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchikh orhaniv vlady i upravlinnya Ukrayiny (CDAVO Ukrayiny), f.3524/1/8/450, 450-451, 551 (Taborovyy zhurnal «Promin'» za 1922 r., № 28-45)
- Czerniak, B. and Czerniak, R.M., 2013. *Obóz jeńców wojennych i internowanych pod Strzałkowem 1914-1918, 1919-1924 [Prisoners of war and interned camp near Strzałkowo 1914-1918, 1919-1924]*. Strzałkowo. (in Poland).
- D-ko, M., 1922. Deshcho pro movu [Where about the language] *Promin*: Strilkovo (Stshalkovo), 9 kvitnya, 37 (page-by-page pagination is absent).
- Dukhova orkestra [Brass Band], 1922. *Promin*. Strilkovo (Stshalkovo), 6 sichnya, 29. (page-by-page pagination is absent). (in Ukrainian).
- Dyachuk-Dyachenko, M., 1922a. Taborove zhyttya [Camp life] *Promin*. Strilkovo (Stshalkovo), 23 kvitnya, 39 (page-by-page pagination is absent). (in Ukrainian).
- Dyachuk-Dyachenko, M., 1922b. Khto my? [Who are we?] *Promin*. Strilkovo (Stshalkovo), 14 travnya, 42 (page-by-page pagination is absent). (in Ukrainian).
- Holubnycha-Shlenchak, Yu., 2018. «V yednanni nasha syła i usvidomlennia peremohy...»: osoblyvosti ta umovy vydannia chasopysu «Promin» u taborakh Lantsut-Stshalkovo (1921-1922 rr.) [«In unity, our strength and awareness of victory...»: features and conditions of publication of the magazine «Ray» in the camps Lantsut-Stshalkovo (1921-1922)]. *Drahomanivski istorychni studiyi*, 4(8), pp.181-187. (in Ukrainian).
- Karpus, Z., 1997. *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918-1924 [Russian and Ukrainian prisoners of war in Poland in the years 1918-1924]*. Toruń. (in Poland).

- Khor [Chorus], 1922. *Promin*. Strilkovo (Stshalkovo), 6 sichnya, 29 (page-by-page pagination is absent).
- Levchenko, S., 1922. 19 lyutoho 1922 roku [February 19, 1922] *Promin*. Strilkovo (Stshalkovo), 19 lyutoho, 32 (page-by-page pagination is absent). (in Ukrainian).
- Melnyk, I., 1922. Z taborovoho zhyttya [From the camp life] *Promin*. Strilkovo (Stshalkovo), 15 sichnya, 30 (page-by-page pagination is absent). (in Ukrainian).
- Morenets, V., compil. 2018. *Armiia za drotamy* [Army behind bars]. Kamianets-Podilskyi. (in Ukrainian).
- Nekroloh [Obituary], 1922 *Promin*. Strilkovo (Stshalkovo), 28 travnya, 44 (page-by-page pagination is absent). (in Ukrainian).
- Peredova [Advanced], 1922a *Promin*. Strilkovo (Stshalkovo), 14 travnya, 42 (page-by-page pagination is absent). (in Ukrainian).
- Peredova [Advanced], 1922b *Promin*. Strilkovo (Stshalkovo), 16 lypnya, (page-by-page pagination is absent). (in Ukrainian).
- Promin*, 1922a. Strilkovo (Stshalkovo), 5 lyutoho, 31 (page-by-page pagination is absent). (in Ukrainian).
- Promin*, 1922b. Strilkovo (Stshalkovo), 30 kvitnya, 40 (page-by-page pagination is absent). (in Ukrainian).
- Promin*, 1922c. Strilkovo (Stshalkovo), 23 travnya, 43 (page-by-page pagination is absent). (in Ukrainian).
- Retsenziya na strunnu orkestru [Review of a string orchestra], 1922. *Promin*. Strilkovo (Stshalkovo), 6 sichnya, 29 (page-by-page pagination is absent). (in Ukrainian).
- Sribniak, I., 1997. *Obezzbroiena, ale neskorena: Internovana Armiia UNR u taborakh Polshchi y Rumunii (1921-1924 rr.)*. [Unarmed, but Unconquered: the Interned UNR Army at Polish and Romanian Camps in 1921-1924]. Kyiv-Filyadelfiya: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy. (in Ukrainian).
- Sribniak, I., 2017. Internovani voiaky Armii UNR u tabori Stshalkovo, Polshcha (druha polovyna 1921 – pachatok 1922 rr.): moralnyi stan ta umovy перебування [The Interned Soldiers of UNR Army at the Camp Stshalkovo in Poland (the 2nd Half of 1921 - the Beginning of 1922): the Moral and Life Conditions]. *Problems of World History*, 2(4), pp.182-195. <https://doi.org/10.46869/2707-6776-2017-4-13> (in Ukrainian).
- Sribniak, I., 2018a. Natsionalno-patriotychna ta sportyvno-ozdorovcha mobilizatsiia voiatstva u tabori internovanykh Viisk UNR Stshalkovo (Polshcha) u 1921-1922 rr.: formy i metody [Soldiers' national, patriotic, sport and sanitary mobilization at Strzałkowo (Poland) of the interned Ukrainian People's Republic army in 1922-1924: forms and methods]. *The Ideology and Politics Journal*, 2(10), pp.131-146. (in Ukrainian).
- Sribniak, I., 2018b. «Nesemo my khrest... v ternovim vinku koliuchykh drotiv...» (internovani voiaky-ukraintsi v tabori Stshalkovo, Polshcha u 1922-1923 rr.) [“We carry a cross... in wreath of spiny wires...” (interned ukrainian soldiers in Stshalkovo camp, Poland in 1922–1923)]. *Kyiv Historical Studies*, 1(6), 33-43. <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2018.1.3343> (in Ukrainian).
- Sribniak, I., 2020a. Viiskovo-fakhova ta zahalna osvita internovanoho voiatstva Armii UNR v tabori Stshalkovo, Polshcha (serpen 1921 – 1922 rr.): osoblyvosti provedennia [Military Vocational and General Education of the Interned Soldiers of the UNR Army at Camp Strzałkowo in Poland (August 1921 – 1922): Realization Patterns]. *European Historical Studies*, 16, pp.155-169. <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16.12> (in Ukrainian).

- Sribniak, I., 2020b. *Ukrainskyi amatorskyi teatr u tabori internovanykh Viisk UNR Stshalkovo, Polshcha, ochyma teatralnykh krytykiv, serpen 1921 – lypen 1922 rr. (za materialamy chasopysu «Promin») [Ukrainian amateur theatre at the internment camp of the UNR army in Strzałkowo, Poland, as viewed by theatrical critics in August 1921 — July 1922 (according to the materials of the journal Promin / Sunbeam)]. Synopsis: Text, Context, Media, 26(2), pp.48-60. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2020.2.5> (in Ukrainian).*
- Sydorenko, N., 2000. *Natsionalno-dukhovne samostverdzhennia [National-spiritual self-affirmation]*, in 3 parts. Kyiv, Part 2: Press of interned Ukrainians and civil emigration (Czech Republic, Poland, Romania, Egypt, 1919-1924). (in Ukrainian).
- Taborove zhyttya [Camp life], 1922. *Promin*. Strilkovo (Stshalkovo), 12 bereznya, 34 (page-by-page pagination is absent).
- Taborovyy khor [Camp Choir], 1922. *Promin*. Strilkovo (Stshalkovo), 19 bereznya, 35 (page-by-page pagination is absent).
- Vid redaktsiyi [From the editors], 1922a. *Promin*. Strilkovo (Stshalkovo), 19 lyutoho (page-by-page pagination is absent). (in Ukrainian).
- Vid redaktsiyi [From the editors], 1922b. *Promin*. Strilkovo (Stshalkovo), 30 kvitnya, 40 (page-by-page pagination is absent). (in Ukrainian).
- Vishka, O., 2002. *Presa ukrainskoi emihratsii v Polshchi (1920–1939): istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia [The Press of Ukrainian Emigration in Poland (1920–1939): Historical and bibliographic research]*. Lviv: Vasyl Stefanyk National Scientific Library. (in Ukrainian).
- Wisza, E., 2001. *Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920-1939 [Press of Ukrainian emigration in Poland 1920-1939]*. Toruń. (in Polish).
- Zhyvchuk, K., 1922. *Starshyna Ukrayins'koyi armiyi yoho prava y prestyzh [Officer of the Ukrainian Army his rights and prestige]* *Promin*. Strilkovo (Stshalkovo), 5 lyutoho, 31 (page-by-page pagination is absent). (in Ukrainian).
- Zmist [Contents], 1922. *Promin*. Strilkovo (Stshalkovo), 10 bereznya, 33 (page-by-page pagination is absent). (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 15.02.2021 р.

I. Sribnyak
M. Paliienko

**CAMP «LIVE» NEWSPAPER «RAY»
AS A SOURCE FOR THE RECONSTRUCTION OF
THE PECULIARITIES OF LIFE AND THE DAILY LIFE OF INTERNED SOLDIERS
OF THE UPR ARMY IN STRZALKOWO, POLAND (first half of 1922)**

The article analyzes the source potential of the materials of the camp «living» newspaper «Ray», which was issued by interned Ukrainian soldiers first in the Lancut camp (Poland), and from the very beginning of its withdrawal it won the favour of the vast majority of the campers. After their relocation to Strzalkowo, the magazine continued its life in the old format – when the editorial board prepared 2-3 copies of «Ray» (typing them), after which his materials were distributed weekly in the camp by saying them to the generally interned from the stage of the camp theatre. Thanks to this practice, the magazine has become an integral part, and campers have been looking forward to its next issues – to hear a lively and sharp Ukrainian word, which branded various negative aspects of the camp's everyday life. At the same time, its editors faced many difficulties in preparing almost every issue of the magazine, which were due to the banning of some of its materials by censorship, and the reluctance of individual campers to become the target of

sharp satirical notes. At the same time, the command of a group of interned troops understood the usefulness of such a publication to maintain the morale of the military.

The camp newspaper «Ray» became a real chronicler of the camp, because the materials published in its columns contained a significant amount of information about the life and everyday life of interned Ukrainian soldiers in Strzalkovo. Most of these materials were placed in the section «Camp life», and their study allows you to get valuable facts about the peculiarities of the life of campers, their main occupations and leisure. At the same time, the newspaper published critical articles that touched on many acute issues, including on the unwillingness of some officers of the Army Ukrainian People's Republic to use the Ukrainian language at work and in everyday communication, official and extra-official relations of officers and Cossacks, unworthy behaviour of certain employees of the camp commandant's office.

Throughout its publication, the newspaper has had a powerful influence on the process of forming the worldview of campers, encouraging them to participate in fundraising for various important social needs. This position of the editorial board of the magazine provided him with moral support from the majority of the interned army, for which the publication of each issue of the newspaper became an event in the gloomy camp life. Despite all the difficulties of camp isolation, the editorial board found opportunities to obtain news and socially significant information and publish it on the pages of «Ray». By publishing materials about the sanctity and invincibility of the Ukrainian liberation struggle, the newspaper always stood in defence of the national-state ideals of the Ukrainian People's Republic.

Keywords: *magazine «Ray», interned Ukrainian soldiers, Strzalkowo camp, of the Ukrainian People's Republic, Poland.*

УДК 930.1:323.281(477.62)"19"

Н. Ф. Шипік

СПРОБА КОЛЕКТИВІЗУВАТИ УКРАЇНЦІВ ЗАКЕРЗОННЯ, ПЕРЕСЕЛЕНИХ З ПОЛЬЩІ НА ДОНЕЧЧИНУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДІЛОВОДНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ)

Проаналізовано механізм, реалізований місцевою партійно-радянською владою з метою залучення переселенців до колгоспів Донецької області. Приділено увагу співпраці із обласним управлінням держбезпеки, яке здійснювало моніторинг настроїв та намірів переселенців. Наведено факти соціальної взаємодії переселенців та вироблення ними практик виживання, що впливали на рівень результативності заходів місцевої влади у бік її зниження.

Ключові слова: *українці Закерзоння, переселенці з Польщі, адаптація, Донецька область, діловодна документація.*

DOI 10.34079/2226-2830-2021-11-30-7-81-90

Переселення українців із Закерзоння було втіленням моделі, запропонованої Й. Сталінінм щодо розв'язання проблеми українсько-польського кордону. Зазначена проблема постала на останньому етапі Другої світової війни. Холмщину, Лемківщину,